

2. Дорошенко Д. І. Короткий нарис історії християнської церкви / Д. І. Дорошенко. — Вінніпег : Еклезія, 1949. — 102 с.
3. Ігор Ісіченко, архієпископ. Загальна церковна історія: курс лекцій для вищ. духов. шк. / архієпископ Ігор Ісіченко. — Х : Акта, 2001. — 601 с.
4. Лінч Дж. Середньовічна Церква / Дж. Лінч. — К. : Основи, 1994. — 496 с.
5. Литвинов В. Д. «Католицька русь»: Внесок українців католицького віросповідання в духовну культуру України XVI ст. : Історико-філософський нарис / В. Д. Литвинов. — К. : Український Центр духовної культури, 2005. — 273 с.
6. Мыщик Ю. А. Украинские летописи XVII века / Ю. А. Мыщик. — Днепропетровск : ДГУ, 1978. — 88 с.
7. Острогорський Г. Історія Візантії / Г. Острогорський; [пер. з нім. А. Онишко]. — Львів : Літопис, 2002. — 608 с.
8. Пелешенко Ю. Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII — XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції / Ю. Пелешенко. — К. : ПЦ «Фоліант», 2004. — 423 с.
9. Полное собрание русских летописей. — Пг. : Тип. М. А. Александрова, 1914. — Т. 22. — Ч. 2.: Хронограф западнорусской редакции. — 290 с.
10. Святе письмо Старого та Нового Завіту / [переклад тексту о. І. Хоменка]. — Львів : Свічадо, Місіонер, 2008. — 1475 с.
11. Туркало Я. К. Нарис історії Вселенських Соборів / Я. К. Туркало. — Нью-Гейвен; Брюссель : Літературно-наукове видавництво, 1974. — 320 с.
12. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / М. Чубатий. — Рим — Нью-Йорк : Видання Українського Католицького ун-ту, 1965. — Т. I: Від початків до р. 1353. — XI, 816 с. — (Праці Греко-Католицької Богословської Академії; Т. 24–26).

The Subject of the Seven Ecumenical Councils in Ukrainian Chronograph of the XVI Century

The article deals with the study of ideological and thematic basis of Ukrainian chronograph of the XVI century, notably, the subject of the Ecumenical councils in the first centuries of Christianity formation as a world religious doctrine. The issues of heresy and the ways of its overcoming are highlighted in the research.

УДК 27-285.4

Руслан Ткачук (Київ)

HABENT SUA FATA LIBELLI. ВТРАЧЕНІ ТВОРИ МИТРОПОЛИТА ІПАТІЯ ПОТІЯ

У Західній Європі з виникненням перших друкарень у XV ст. пов'язаний розвиток філософії, художньої літератури. Початку добі «Зрілого Відродження» передували невеликі видання Лауренса Костера, Біблія Йоганна Гутенберга. Друковане слово наблизило Святе Письмо до вірян, відкрило широкому загалу античну спадщину. Книга була вагомим здобутком людини у комунікації із зовнішнім світом. Історія спалення книг у Європі має давню історію і покликається до зусиль Церкви рецензувати друковані праці. У свідомості людини Середньовіччя знищення книги, яка поширювала єретичні думки було виправданим. Латиномовна сентенція «Habent sua fata libelli»¹ почасти відображає рецепцію читача тієї доби знищення книги, яка була атрибутом знання.

До важливих атрибутів дискурсу полемічної літератури в Україні поберецької доби належить спосіб заперечення думки опонента через покликання до його тези (наведення у тексті окремих частин твору опонента) — принцип «ланцюгового паралелізму». Така побудова полемічного твору зумовлює тісний зв'язок твору-закиду із твором-відповіддю. Це дає підстави

© Ткачук Р., 2014

¹ З лат. «книги мають свою долю».

реконструювати зміст обрядово-догматичної полеміки творів, які не збереглися, простежити способи доведення міркувань як полемістів-уніатів, так і православних богословів загалом.

Релігійна полеміка, одним із інструментів якої було друковане слово, увібрала в себе такий спосіб заперечення думки опонента, як знищення полемічних творів. Не всі трактати Київського митрополита Іпатія Потія й інших авторів збереглися до нашого часу. Так, Мелетій Смотрицький у творі «*Apologia peregrinathey do Kraiow Wschodnych*» зауважив, що надрукував книгу «*Lucubracie naprzeciw scriptu Unia otitulowanego*», однак цей твір не зберігся [9, с. 75].

Є відомості, що 1596 р. у Римі було опубліковано українською мовою книгу «Календар римський новий», авторство якої вчені віддають Іпатію Потію та Кирилу Терлецькому. Про неї згадано у творі «Пересторога зъло потребная на потомные часы православным христіаном», де читаємо: «И выдали есте остатную книжку свою против книжки нѣякого Филалета, грозячи ему кієм; и пишет Потѣй в тыхже остатных книжках своих нынѣшних о новом календару, который есте в Римѣ по руску выдруковавши, принесли з Риму» [1, с. 95]. Дві пошкоджені сторінки «Календаря римського нового» віднайшов Я. Головацький у віленській бібліотеці [1, с. 90–96]. На цих фрагментах збереглися уривки григоріанського календаря для богослужбового кола уніатської церкви: «Старая пасхалия и порядок свят, в ней предписанный, не отмѣнился» [1, с. 92–94].

У 1597 р. з боку уніатів було опубліковано полемічний трактат «Справедливое описание поступку и sprawy синоду Берестейского» [6, с. 2], відповідь на православний твір «*Ekthesis abo krotkie zebranie spraw*», який не зберігся. К. Студинський [6, с. 10], І. Сьрьомін [2, с. 91], М. Вишневський [10, с. 294], митрополит Макарій (Булгаков) [4, с. 173] твердили про атрибуцію твору Іпатію Потію. Висловлюючи обурення щодо спалення православними мирянами книг уніатів, автор «*Антиризису, або апології проти Христофора Філарета*» вказав на своє авторство трактату «Справедливое описание поступку и sprawy синоду Берестейского» [5, с. 503].

Твір складався з двох розділів, у яких подано опис Берестейського синоду й обґрунтовано прийняття церковної унії [10, с. 294]. З апологетичного послання Івана Вишенського до православних єпископів дізнаємося, що Іпатій Потій порушив у творі питання примату Папи Римського, інституційного занепаду Київської митрополії: «Як дурные и бесчестные патриархы ничего славного и пожиточного, приеждаючи, в земли сей не чинят, — ак Іеремія учинил, только хлопов простых, шевцев, седелников и кожемяков над єпископов преложил и увес порядок церковный, от духовенства отнявши, свѣцким людем в моц дал, в чом великое уближене власти єпископской учинил» [2, с. 83–84].

До загублених полемічних писань Іпатія Потія належить твір «Розмова братчика з Берестяницею» [6, с. 6–7], який було надруковано у Вільні в 1604 р. Мелетій Смотрицький у відповідь на цей трактат написав «*Lucubracie naprzeciw rozmowie Brześcianina z braciszkiem*». Обидві книги втрачено.

Також не зберігся твір, написаний Іпатієм Потієм у 1607 р. «*Zmartwychwstały Nalewajko*» [6, с. 7].

У 1608 р. у Вільні було анонімно опубліковано трактат уніатського полеміста «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства». Зміст цього друку можна реконструювати за твором Мелетія Смотрицького «*Avtografija albo odpowiedź na script vszczypliwy, przeciwko ludziom starozytney religiey Graeckiey od apostatow cerkwie Wschodniey wydany*», який православний богослов написав у відповідь на трактати «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства» та «Гармонія, або згода віри Східної Церкви з костелом Римським». В. Завитневич зазначав, що окремі пункти цього трактату взято з твору «Унія Греків з костелом Римським» Іпатія Потія. Дослідник відзначив, що автор твору полемізував із віленським братством, яке у той час становило осередок православної культури [3, с. 199].

К. Студинський, аналізуючи листування Іпатія Потія з Левом Сапігою, дійшов висновку, що литовський канцлер спонукав Іпатія Потія написати твір, у якому було би розкрито догматичні аберації православного духівництва. Порівнявши артикули «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства» з іншими творами богослова, вчений довів, що автором цього трактату був Іпатій Потій [7, с. 7].

Мелетій Смотрицький відзначав емоційність твору «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства» [8, с. 164]. Експансивне розкриття духовної кризи суспільства Іпатієм Потієм почасти виявляє зневіру автора в міжконфесійному діалозі. Ця думка знаходить підтвердження в епістолярії Іпатія Потія [7, с. 7]. У трактаті «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства», який розкриває деталі релігійної полеміки поберестейської доби, Іпатій Потій обґрунтував переваги уніатів над православними від об'єднання Київської митрополії із Західною церквою.

Для полеміки Мелетій Смотрицький обрав окремі артикули трактату «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства», через що реконструкція тексту-виклику на основі твору-відповіді православного богослова видається імпліцитною. Відтворення способу ведення полеміки Іпатієм Потієм на основі окремих цитат, узятих із трактату Мелетія Смотрицького, деталізує зміст твору. Іпатій Потій у трактаті «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства» висвітлив переступи православного духівництва, які мали моральний, дисциплінарний та організаційний характер [8, с. 1164–1181]. Окремий розділ трактату Іпатій Потій присвятив обрядово-догматичним відмінностям східного та західного християнства, серед яких традиційно приділено увагу питанням *Filioque*, таїнствам євхаристії, хрещення та католицькому вченню про чистилище [8, с. 1185–1228].

Полемічний твір «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства» Іпатія Потія посідає виняткове місце в поберестейській релігійній суперечці. Якщо для інших трактатів Іпатія Потія був характерний ліберальний підхід, пошук діалогу, то книга «Єресі, невігластва і політика попів і міщан Віленського Братства» розкривала хиби православного духівництва. Цей стиль ведення полеміки був властивий для єзуїтської школи, насамперед Яна Сакрана, Бенедикта Гербеста, Петра Скарґи, які подекуди вдавалися до необґрунтованої критики православного віровчення.

Література:

1. Головацкий Я. Ф. Книга о новом календаре, напечатанная в Риме в 1596 году / Я. Ф. Головацкий // Зап. Импер. АН. — 1877. — Т. XXIX. — Кн. I. — С. 90–96.
2. Еремин И. П. Неизвестный памятник украинской публицистики конца XVI века / И. П. Яремин // Сборник статей к 40-летию ученой деятельности академика А. С. Орлова. — Л., 1934. — С. 83–92.
3. Завитневич В. З. Палинодия Захария Копыстенского и её место в истории западно-русской полемики XVI и XVII вв. / В. З. Завитневич. — Варшава, 1883. — LXXV+400 с.
4. Макарий (Булгаков) Митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви. — М., 1994. — Кн. VI. — Ч. I. — 802 с.
5. Потій І. 'ΑΝΤΙ'Ρ'ΡΗΣΙΣ або apologia przeciwko Krzysztofowi Philaletowi / І. Потій // Пам. полемич. лит. — Спб., 1903. — Кн. III. — С. 477–981.
6. Студинський К. В тристаліте смерти митр. Іпатія Потія / К. Студинський. — Львів, 1913. — 10 с.
7. Студинський К. Полемічне письменство в р. 1608 / К. Студинський // ЗНТШ. — 1911. — Т. CIV. — С. 5–37.
8. Smotrycki M. 'Αντιρροφή albo odpowiedź na script vszczpliwy, przeciwko ludziom starożytniej religiey Græckiej od apostatow cerkwie Wschodniej wydany / M. Smotrycki // Пам. полемич. лит. — Спб., 1903. — Кн. III. — С. 1149–1300.
9. Studziński C. Pierwszy występ literacki Hipacyusza Pocięja / C. Studziński. — Lwów, 1902. — 79 s.
10. Wiszniewski M. Historia literatury polskiej / M. Wiszniewski. — Kraków, 1851. — Т. III. — 405 s.

Habent Sua Fata Libelli. The Lost Works of Metropolitan Ipatii Potii

The paper deals with the topic of the lost works by Ipatii Potii, the Uniate Church Metropolitan. The author of the article studies the controversial remarks from the works by orthodox polemicists in connection with the lost creative works of Ipatii Potii and the dogmatic issues of religious polemics in XVI–XVII centuries in Ukrainian literature.